

Σύγχρονη Εκπαίδευση

και η
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ
Σύγχρονη Εκπαίδευση

**Αξία, επικοινωνία, Ρητορική —
Αξιολόγηση και εξουσιαστικές σχέσεις**

Κοινωνικοφιλοσοφική θεώρηση της Παιδείας

Εκπαιδευτικοί: Συνθήκες εργασίας - Μαθηματικά -

Επιμόρφωση εκπ-κών - Προσχολική Αγωγή -

Γλώσσα - Πανεπιστήμιο και νέες προκλήσεις -

Εκπαίδευση στόχοι

**Εκπαιδευτική Πολιτική,
η λειτουργία των θεσμών**

και στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο "ψάχνουν" για "ήθος"!!!

Η παροιμία ως εργαλείο γλώσσας και πολιτισμού -

- "εκπαιδευτικό" σκίτσο του Στάθη

**Παιδαγωγική σχέση στην εκπ-ση
Σύγχρονες προκλήσεις**

ΔΙΜΗΝΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

Τεμπλική Βιβλιογραφία

Η χρήση του «και» στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων

Κώστας Δ. ΝΤΙΝΑΣ*

A. Εισαγωγικά

Η έρευνες σχετικά με την παιδική γλώσσα ξεκίνησαν ήδη στα τέλη του προηγούμενου αιώνα και ήταν αρχικά ποσοτικού χαρακτήρα, π.χ. πόσα ρήματα και πόσα ονόματα χρησιμοποιούν τα νήπια σε σχέση με το λόγο των ενηλίκων (πρβ. Elliot 1983, 84).

Μετά τη διατύπωση, στις αρχές του 20ού αιώνα, των αρχών του ευρωπαϊκού δομομοίου στη γλωσσολογία από τον ελβετό γλωσσολόγο Ferdinand de Saussure, στην έρευνα και τη μελέτη της γλώσσας δόθηκε μια καθαρά ψυχολογική, αναπτυξιακή και γνωστική προσοπτική, στο πλαίσιο της οποίας η γλώσσα αποτελούσε μια «εξαρτημένη μεταβλητή» με ανεξάρτητη μεταβλητή τη νόηση (για περισσότερα βλ. Χατζησαββίδης, 2000).

Στα μέσα του 20ού αιώνα διατυπώνεται η γλωσσολογική θεωρία του Noam Chomsky, η οποία επρόκειτο να επηρεάσει εκτός των άλλων και τη μελέτη της παιδικής γλώσσας. Η θεωρία αυτή άσκησε επίδραση στην Ψυχολογία, έναν διεπιστημονικό κλάδο, ο οποίος μελετά τη γλώσσα χρησιμοποιώντας αντιλήψεις και μεθόδους της Ψυχολογίας. Για τη νέα αυτή επιστημολογική προσέγγιση και την προσφορά της στη γλωσσική έρευνα βλ. Κατή, 1999, 43-47 και Μήτσης, 1996, 63-77.

B. Η ταυτότητα της έρευνας

Η συγκεκριμένη έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τη χρονική περίοδο Σεπτεμβρίου – Δεκεμβρίου 1999. Μαγνητοφωνήθηκε ο αφηγηματικός λόγος 35 νηπίων, των οποίων η ηλικία κυμαινόταν μεταξύ 48 ως και 72 μηνών. Όλα τα νήπια κατοικούσαν την εποχή της μαγνητο-

φώνησής τους στη Βορειοδυτική Μακεδονία, τα περισσότερα απ' αυτά στο Νομό Κοζάνης. Το μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των οικογενειών τους ήταν ποικίλο. Η μαγνητοφώνηση πραγματοποιήθηκε στο χώρο του Νηπιαγωγείου, στο οποίο φοιτούσαν τα νήπια, μετά από προσυνεννόηση με τις νηπιαγωγούς και επιτόπια επίσκεψη. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα νήπια έδειξαν προθυμία να μαγνητοφωνηθούν· ένας μικρός αριθμός νηπίων δεν έδειξε διάθεση να παραγάγει αφηγηματικό λόγο «κατα παραγγελία» και πολύ περισσότερο να δεχθεί να μαγνητοφωνηθεί από έναν άγνωστο επισκέπτη στο στο χώρο τους.

Όλα τα νήπια φοιτούσαν σε δημόσιο Νηπιαγωγείο· τα 16 (ποσοστό 45.7%) ήταν αγόρια και τα 19 (ποσοστό 54.3%) κορίτσια. Τα 8 νήπια (ποσοστό 22.8%) προέρχονταν από οικογένειες των οποίων και οι δύο γονείς ήταν απόφοιτοι ανώτερων ή ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων· τα 15 (ποσοστό 42.8%) από γονείς που ο ένας τους ήταν απόφοιτος ανώτερου ή ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος και ο άλλος (συνήθως η μητέρα) είχε παρακολοθήσει κάποιες τάξεις της Β/θμιας Εκπαίδευσης ή είχε αποφοιτήσει από το Λύκειο· των υπόλοιπων νηπίων οι γονείς ήταν απόφοιτοι γυμνασίου ή δημοτικού σχολείου. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε το δείγμα τυπικό, αντιπροσωπευτικό της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας.

Τα περισσότερα νήπια (28, ποσοστό 80%) αφηγήθηκαν ένα από τα γνωστά παραμύθια (Τα τρία γουρουνάκια, Η Χιονάτη, Η Κοκκίνο-

* Ο Κ. Δ. Ντίνας είναι Δρ. Γλωσσολογίας, Σχολ. Σύμβουλος Β/θμιας Εκπ-σης και Ειδ. επιστήμονας στο ΑΠΘ. Συμμετέχει σε σεμινάρια και συνέδρια και επιστημονικές εργασίες που έχουν δημοσιευθεί σε περιοδικά.

σκοικίτσα, Ο Πέτρος κι ο Λύκος κλπ): τα υπόλοιπα (7, ποσοστό 20%) αφηγήθηκαν ένα προσωπικό τους βίωμα, ένα ανέκδοτο ή μια ιστορία που παρακολούθησαν στην τηλεόραση.

Η βαιική υπόθεση της έρευνας ήταν ότι στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων ο σύνδεσμος «και» θα έχει κυρίαρχη θέση και οι χρήσεις του θα είναι μεν αντίστοιχες του αφηγηματικού λόγου των ενηλίκων, θα είναι όμως πιο περιορισμένες σε ποικιλία.

Γ. Ο σύνδεσμος/μόριο «και» διαχρονικά και συγχρονικά

1. Διαχρονικές παρατηρήσεις

Στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας ήδη από την εποχή της αλεξανδρινής κοινής βασικό χαρακτηριστικό της σύνταξης είναι η παρατακτική αντί της υποτακτικής έκφρασης. Η ξωντανή κυρίως γλώσσα αποφεύγει τις πολλές δευτερεύουσες προτάσεις γύρω από μια κύρια και προτιμά τις μικρές κύριες προτάσεις που συνδέονται μεταξύ τους με τον σύνδεσμο «και». Έτσι ο σύνδεσμος αυτός άρχισε να κατέχει κυρίαρχη θέση στη σύνδεση των προτάσεων αποκτώντας και άλλες σημασίες, που στην κλασική εποχή δεν είχε, π.χ.

ἔργου και ἴδε   ἀντί   ἐλθὼν ἴδε.
ἔξῃθεν και ἀπῆλθεν   ἀντί   ἐξελθὼν ἀπῆλθεν.

Θέλω, και (=ἀλλά) οὐ δύναμαι.

Ὅπως ποίησον και (=διότι) συμφέρει.

Ἦκουσεν ὁ βασιλεὺς Ἰρῳδῆς και (=ὅτι) ἔλεγον ὅτι
Ἰωάννης...

Ἐάν τοιμῆσωσιν και (=ἵνα) καταβῶσι.

Ὁ Θεὸς ἐδοξήθησεν και (=ὥστε) οὐ γέγονεν σφάλμα.

Ἦν δὲ ὥρα τρίτη και (=ὅτε) ἔσταύρωσαν αὐτόν.

(βλ. Ανδριώτης, 1995, 52-53)

Η τάση αυτή, που πρωτοεμφανίστηκε στην περίοδο της αλεξανδρινής κοινής, να αναλύει και να απλοποιεί τη δομή του λόγου σε μικρές προτάσεις που ακολουθούν η μία την άλλη παρατακτικά ενωμένες με συνδέσμους γενικεύτηκε στη σημερινή μας γλώσσα και μετουσιώθηκε σε κανόνες, (πρβ. και Ανδριώτης, 1995, 134-135).

II. Συγχρονικές παρατηρήσεις

Ο Τριανταφυλλίδης (1978, 393-394) θεωρεί το «και» «Συμπλεκτικό Παρατακτικό Σύνδεσμο», ο οποίος «ενώνει λέξεις και προτάσεις με πολλαπλή σχέση μεταξύ τους», χωρίς να δίνει άλλες διευκρινίσεις για το ρόλο του.

Ο Mackridge 1987, 343 αναφέρει ότι το «και» ως παρατακτικός σύνδεσμος (όπως και ο «ή») συνδέει «παρατακτικά στιδήποτε, από απλές λέξεις ως και ολόκληρες προτάσεις». Θεωρεί το σύνδεσμο «και» τον πιο εύχρηστο από όλους τους συνδέσμους, επιτελεί στο επίπεδο της πρότασης πολυποίκιλες λειτουργίες, π.χ. λειτουργεί ως μόριο εστίασης (παραδοσιακά: επιδοτικός «και») κυρίως με τη διπλή αλληλέπλληλη χρήση του, π.χ. *και υπάρχει παθητική φωνή και είναι διαφορετική από την ενεργητική*.

Ο Α. Τζάρτζανος (1989, Β', 11-12) θεωρεί το «και» πολύ σημαντικό στοιχείο της γλώσσας μας και συγχρονικά και στη διαχρονική του πορεία. Υποστηρίζει ότι στην αρχαία μας γλώσσα το μόριο «και» ήταν αρχικά επίρρημα τροπικό που σήμαινε «επίσης, προσέτι», μια σημασία που τη διατηρεί και τώρα, βλ. πιο κάτω. Από τη σημασία αυτή του «και» θεωρεί ότι προέκυψε ο ρόλος του ως «απλό συνδετικό μόριο, απλός συμπλεκτικός σύνδεσμος». Αυτή τη διττή διάκριση του «και» (σύνδεσμος – μόριο) ακολουθεί ο Τζάρτζανος και στην αναλυτική παρουσίαση των ρόλων του στη συνέχεια, και συγκεκριμένα:

1. Ο Τζάρτζανος 1989, Β', στις σελίδες 15-28 κάνει μια συνολική και εξαντλητική παρουσίαση των χρήσεων του «και» ως συνδέσμου στην καταφατική συμπλοκή των προτάσεων στο νεοελληνικό λόγο. Σταχυολογούμε τις σημαντικότερες απ' αυτές δίνοντας ένα μόνο παράδειγμα από τα πολλά που παραθέτει, αντλημένα κυρίως από τη νεοελληνική λογοτεχνική παραγωγή και το δημοτικό τραγούδι:

1. *σχέση χρονική: α. συγχρονισμός, π.χ. Ο ήλιος εφαιώλειε κι ο Δήμος διατάζει, β. απλή ακολουθία πράξεων, π.χ. Και τ' ἀπόδνι ζήλε-*

ψε κι εσώπασε κι έσκυψε κι εστάθη.

2. **σχέση αιτιώδης:** α. σχέση αιτίου και αιτιατού, π.χ. *Είμαι φτωχό κορίτσι, ορφανό, κι έχω ενάγκη να δουλέψω, για να ζήσω*, β. φυσικό ή λογικό αποτέλεσμα, π.χ. *Ο πόλεμος αρχίνησε κι άναψαν τα τουφέκια*.
3. **σχέση αντιθετική,** π.χ. *Ο Κίσαβος ρίχνει βροχή κι ο Όλυμπος το χιόνι*.
4. **σχέση διασαφητική,** π.χ. *Οι κλέφτες εσκορπίσανε και γίνηκαν μπουλουίκια*.
5. **σχέση παρομοίωσης,** π.χ. *Το δέντρο που 'ναι στο βουνό, όλοι οι καιροί τ' ορίζουν και μένα το πουλάκι μου όλοι το τριγυρίζουν (όπως... έτσι και)*.
6. **σχέση συμφωνίας,** π.χ. *Μη με σκοτώνεις κι εγώ θα σε κάμω να πάρεις τη βασίλισσα (γυναίκα)*.
7. **ιδιόρρυθμη παρατακτική σύνδεση** μιας πρότασης με άλλη πρόταση που συντακτικά και λογικά θα έπρεπε να είναι: α. ειδική ή βουλευτική, π.χ. *Βλέπω και χαμογελάς (ότι...)/ Και βλέπω απ' το σταυρό και βγαίνει αίμα (να...)* β. αιτιολογική, π.χ. *Αν είσαι ο Χάρως, διάβαινε κι άλλα παιδιά δεν έχω (γιατί...)* γ. τελική, π.χ. *Αν έρθει κανείς και σε ρωτήσει, μην του πεις τίποτα (να σε...)* δ. αποτελεσματική, π.χ. *Έκαμε την Αρβαντιά κι όλη φορεί τα μαύρα (ώστε...)* ε. χρονική, π.χ. *Έρχεται όμως η ώρα και μισεινόνας χάνεται το υπερόκοσμο πλάσμα (που, οπότε...)* στ. ενδοιαστική, π.χ. *Μη φεύγετε με τέτοιο καιρό και κρουολογήσει ο Πάρης (μήπως...)* ζ. αναφορική, π.χ. *Μια φορά ήταν ένας βασιλιάς κι είχε ένα παιδί (που...)*.

ii. Στις σελίδες: Τζάρτζανος 1989, Β', 157-161 ο συγγραφέας αναφέρεται στη χρήση του «και» ως μορίου, του οποίου η αρχική σημασία, όπως είπαμε, ήταν «επίσης, προσέτι», προσθετικός «και», π.χ., *Αν έπαιρνα άλλη γυναίκα, θα έπαιρνα και προίκα*, ή «κοντά στα άλλα», π.χ. *Ελάτε μέσα, γιατί κάνει και κρύο*. Από την αρχική αυτή σημασία προέκυψαν οι άλλες σημασίες του «και», δηλαδή:

1. **η επιδοτική,** π.χ. *Και (=και μάλιστα, έστω και) ένας εκατομμυριούχος δε θα ξόδευε τόσα*. Συχνά το «και» αυτό συνοδεύεται κι από το επίρρημα *ακόμη* ή το *μάλιστα* ή το *ως*,

π.χ. *Μου άλλαξε ακόμα και το όνομα*.

2. **η ενδοτική ή παραχωρητική**, συγγενική με την προηγούμενη, π.χ. *Και (=ακόμα και) εκατό δραχμές να σου δώσει, καλά είναι*.
3. **η αντιθετική ή εναντιωματική**, π.χ. *Εσύ κοιμάσαι ξέγνοιαστη, κι εγώ (=από το άλλο μέρος) κακονυχτάω*.
4. **η διαζευκτική**, π.χ. *Ποιος είδε ψάρι στο βουνό και (=ή) θάλασσα σαμαμένη;*
5. **η μεταβατική**: στην περίπτωση αυτή ο «και» τίθεται στη αρχή μιας περιόδου ή ημιπεριόδου, απλώς για να μεταβεί ο λόγος από τα προηγούμενα στα επόμενα, π.χ. *Τώρα με τη σειρά άρχισε να παντρεύει τα παιδιά του. Και πάντρευε πρώτα το μεγάλο του γιο κλπ*.
6. **η συνδετική**, π.χ. *Ο Όλυμπος κι ο Κίσαβος. Παιζουν και γελούν (πρβ. και το ρόλου του «και» στη σύνδεση των προτάσεων)*.

Στο ίδιο πνεύμα κινούνται και οι παρατηρήσεις –όχι τόσο εξαντλητικές– για τη σημασία και το ρόλο του «και» των Migambel (1978, 264-271), Mackridge (1987, 345-346) και Holton, Mackridge, Φιλιππάκη-Warburton (1999, 441-445).

Για μια προσπάθεια συνολικής παρουσίασης της γραμματικής πολυσημίας του «και» βλ. Κυριακίδου 1992.

Δ. Τα δεδομένα της έρευνας και η ερμηνεία τους

Η απομαγνητοφώνηση του υλικού της έρευνας έδωσε τα δεδομένα που παρουσιάζονται και σχολιάζονται παρακάτω.

Αποδελτιώθηκαν 444 φράσεις, στις οποίες υπάρχει ένα ή –στις πιο πολλές περιπτώσεις– περισσότερα «και». Κατά περίπτωση χρήσης παρατηρούνται τα εξής:

1. Ο σύνδεσμος «και».

1. Αρχικά συχνά στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων της έρευνάς μας η εσωτερική, δηλαδή η λογική, σχέση των προτάσεων που συνδέονται με το «και» είναι χρονική. Ως υποσημειωμένες της χρονικής σχέσης αναφέρονται από τον Τζάρτζανο (1989, Β', 14-15).

1.α. ο συγχρονισμός, όπου ο «και» έχει τη σημασία «συγχρόνως, και τη στιγμή αυτή, και την ώρα αυτή». Παραδείγματα από το corpus των αφηγήσεων:

Έφυγε για το δρόμο του και υποσχέθηκε να ξανάρθει.

Και ο Πέτρος έβγαине απ' την πόρτα και άφηνε την πόρτα ανοιχτή...

Πίνανε και τρώγανε και βάζανε πράγματα στη φωτιά να ζεσταθούν.

1.β. τις περισσότερες φορές, όμως, η χρονική σχέση υποδηλώνει απλή χρονική ακολουθία πράξεων, οπότε ο «και» έχει τη σημασία «και έπειτα, και κατόπιν, κι αμέσως μετά». Ο Τζάρτζανος (1989, Β', 14-15) ονομάζει αυτόν τον «και» «απαριθμητικό» και θεωρεί ότι απαντά κυρίως στα λαϊκά παραμύθια και στα δημοτικά τραγούδια. Η παρατήρηση αυτή του Τζάρτζανου επιβεβαιώνεται κι από το υλικό της δικής μας έρευνας. Σε σύνολο 444 αποδελτιωμένων φράσεων που περιέχουν «και» παρατηρείται ένας μεγάλος αριθμός περιπτώσεων (95, ποσοστό 21.40%) στις οποίες ο «και» δηλώνει απλή χρονική ακολουθία πράξεων. Στις περισσότερες απ' αυτές τις προτάσεις ο «απαριθμητικός» «και» συνοδεύεται κι από την σύγχρονη παρουσία ενός χρονικού επιρρημάτος (κυρίως "μετά", ή "ύστερα") στην πρόταση. Η ύπαρξη του χρονικού επιρρημάτος λειτουργεί ίσως πλεοναστικά, αλλά πάντως επιβεβαιωτικά ως προς τη σημασία του συνδέσμου «και» στη συγκεκριμένη φράση. Παραδείγματα:

Και άνοιξε αυτή και είδε μέσα μια κοπέλα, την τσιγγάνα, και πάει να το πει τώρα στην άλλη και εκεί... τώρα... θα το πει αυτή και το είπε και πήγε και σε κάποιον φίλο του Αντώνη κάποια κοπέλα που ήταν μαζί με τη μαμά της, είχε και μαμά η κόρη, και ήταν μια άλλη μαμά και πήγε μαζί με κάποιον... και λέει:

Και δεν την άκουσε τη μαμά της και πήγε απ' το δάσος και την είδε ο κακός ο λύκος, μάζεψε λουλουδάκια και, πριν να πάει η Κοκκινόσκουρτίτσα, ο λύκος πήγε γρήγορα, χτύπησε την πόρτα, άνοιξε η γιαγιά και είδε τον λύκο, την έφαγε και πήγε η Κοκκινόσκουρτίτσα, λέει:

Και κάνει μπρος και δεν έκανε και ανατίναξε το εκείνο εκεί και πήγε κάπου με το άλο-

γο χωρίς την όμορφη και μετά πήγε σε ένα τέρας και πήγανε κοντά στους λύκους εκεί και τους βλέπει ο λύκος και τον αρπάζουν και τον έσκισαν και μετά πήγαινε στο κάστρο και τον είδε και τον βάλαν φυλακή (-Ποιον;), να, κείνον τον παπού και μετά πάει η κόρη, βλέπει το άλογο και μπαίνει μέσα.

Και μετά... είπαν όλοι... κολύπησαν στο μαγιά... και μετά κρύφτηκαν εκείνοι που έβλεπαν τη θάλασσα... έβλεπαν και μετά έφυγαν και μετά ακούστηκε ένας θόρυβος που νόμιζε ότι ήταν ένα κομμάτι κρέας που βουλιάζει ο Πόντιος και πήγε να το φάει, μα αυτό ήταν ένα, μια χελώνα... και τελείωσε.

Και μετά ήρθε ένας... ένας -πώς τον λένε ρε;- ένας ξυλοκόπος κι είχε αυτό το στρογγυλό και ναι ήρθε και τον χτύπησε... και μετά φάγαν το πρωινό μαζί με τη γιαγιά κι εκείνος που σκότωσε τον κακό το λύκο, κι εκείνος που σκότωσε τον κακό το λύκο τον καλέσαν για τραπέζι και μετά ζήσαν αυτοί καλά και μεις καλύτερα.

Και μετά νευρίασε και μετά πήρε ένα κομάκι (:)-τι είναι εκείνο δεν ξέρω-, και μετά της τό 'βαλε, πήγε εκεί, της τό 'βαλε και μετά έπεσε κάτω, μετά οι νάνοι ήρθανε, τη βρήκανε οι νάνοι και μετά την κάναν καλά και μετά πήραν μήλα δηλητηριασμένα και έφαγε ένα να το δοκιμάσει κι έπεσε κάτω.

Και εκεί πέρα είπαν στη μαμά τους να μη ξαναχαζέσουν στο δρόμο και ξαναπήγαν στο δάσος, μάζεψαν ξύλα αυτά που τους είπε η μαμά και τα πήγαν στο σπίτι και ζήσαν αυτοί καλά και 'μεις καλύτερα.

2. Άλλοτε η λογική σχέση των προτάσεων που συνδέονται με το «και» είναι αιτιώδης. Ως υποενοήτες της αιτιώδους σχέσης αναφέρονται από τον Τζάρτζανο (1989, 16-17)

2.α. η σχέση αιτίου και αιτιατού, οπότε το «και» σημαίνει «και γι αυτό», περίπτωση σπάνια στο corpus της έρευνάς μας με ένα μόνο παράδειγμα:

-Ανοιξτε, σας λέω, ανοιξτε μου, ανοιξτε μου και κρινώνα, γρήγορα!

2.β. Σε πολύ περισσότερες περιπτώσεις (74, ποσοστό 16.67%) η αιτιώδης σχέση, που δηλώνεται μεταξύ των δύο προτάσεων οι οποίες συνδέονται με το «και», αποτελεί φυσικό ή λογικό επακολουθήμα, οπότε ο

«και» θα μπορούσε να σημαίνει «και φυσικά, και έτσι, έτσι που, ούτως ώστε, και επομένως» κ.τ.ό.). Σε πολλές από αυτές τις περιπτώσεις ο «αποτελεσματικός» «και» συνοδεύεται κι από την σύγχρονη παρουσία ενός τροπικού επιρρήματος (κυρίως του “έτσι”) στην πρόταση. Η ύπαρξη του “έτσι” λειτουργεί ίσως και εδώ πλεοναστικά, αλλά πάντως επιβεβαιωτικά ως προς τη σημασία του συνδέσμου «και» στη συγκεκριμένη φράση.

Παραδείγματα:

Μια φορά υπήρχε ένας γάιδαρος που κουβαλούσε σακιά... όμως... είχε γεράσει και τ' αφεντικό του δεν τον ήθελε και έτσι το αφεντικό του αποφάσισε να τον αφήσει έξω και να τον φαν οι λύκοι.

Άνοιξαν την κοιλιά του και βγήκε η γιαγιά κι η Κοκκίνοσκουφίτσα.

Άνοιξαν την κοιλιά του και... και βγήκε η πάπια.

Αυτός άκουσε τι είπε το αφεντικό του και έτσι είπε να το σκάσει μόνος του.

Άνοιξε, γουρουνάκια μου, γιατί θα φουξήω και θα σας γκρεμίσω το σπιτάκι.

Αυτός είναι ένας βρωμοποντικός και δε πρέπει να τον έχουμε κοντά μας.

Βγαίνει η σκάλα και κατεβαίνει ο Μακρυνούρης.

Έσκαβε και, όπως έσκαβε, βρήκε ένα χρυσό κλειδάκι.

Και δεν ήθελε αυτή και κλειδώθηκε και δε μπορούσε να τη βγάλει και μετά λέει:

Μετά η γιαγιά και η Κοκκίνοσκουφίτσα βγαίνουν από την κοιλιά χαρούμενες και έτσι έμαθε η Κοκκίνοσκουφίτσα ότι να πάει απ' το δάσος.

Και βγαίνει το ποτάμι και σβήνει τη φωτιά.

Και μετά βρήκαν μια σπηλιά και μπήκαν. Θύμωσε ο βασιλιάς και τον έβαλε πάνω σ' ένα ψηλό ράφι.

Και μας μας έδωξαν τ' αφεντικά μας και κάνουμε παρέα.

Και μετά μπήκε μες στη θάλασσα, ήταν κρύα η θάλασσα και κρύωσε.

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν μια βασιλίσσα κι ένας βασιλιάς κι είχε μια κορούλα και ήταν πολύ άσπρη και την ονόμασαν Χιονάτη.

Ο βασιλιάς θυμώνει πιο πολύ και λέει, και τον έβαλε σε μια, σ' ένα καζάνι να βράσει.

ο λαγός καθώς πήγαινε να πιει νερό γλί-

στησε σε μια πέτρα κι έπεσε.

προχωρούσαν να βρουν κανένα σπίτι και εκεί βρήκαν ...

Το πρώτο γουρουνάκι που ήταν τεμπέλικο και δε μπορούσε άλλο δρόμο να προχωρήσει, και προχωρούσε λίγο δρόμο, σταμάτησε

Υστερα ο βασιλιάς θυμώνει και λέει και τον βάζει στη βράκα του να τον ζουλιξεί.

3. Αρχικές φορές δύο προτάσεις που έχουν αντίθετο μεταξύ τους νόημα συνδέονται με το «και» στην περίπτωση αυτή ο «και» σημαίνει «κι απ' το άλλο μέρος, αλλά, μα, όμως, ενώ» κ.τ.ό. Η αντίθεση αυτή γίνεται πιο φανερή και έντονη με την προσθήκη μετά το «και» μιας προσωπικής ή δεικτικής αντωνυμίας. Παραδείγματα:

Και μετά η Κοκκίνοσκουφίτσα προχωρούσε, προχωρούσε και ο λύκος πήρε άλλο δρόμο κι έφτασε πρώτος.

Και της είπε μετά να πάει απ' τον καλό το δρόμο, όχι απ' τον κακό, κι η Κοκκίνοσκουφίτσα τη μαμά της δεν την άκουσε και πήγε απ' τον κακό το δρόμο ...

Το δεύτερο γουρουνάκι που δεν ήταν τεμπέλικο κι ήταν πονηρό

Πήγε μια μέρα να κάνει ψώνια κάποια και μετά ήταν ένας άντρας και μετά την είδε και την ακολουθούσε κι αυτή δεν τον ήθελε και ο παπούς της ήτανε να! εκεί... κάνει πράγματα.

Μια γάτα ήταν εκεί, όρμησε να φάει το πουλάκι και ο Πέτρος χτύπησε τα χέρια του και το πουλάκι τίναξε τα φτερά του και η γάτα ανέβηκε πάνω στο κλαδί.

Και κάνει προς και δεν έκανε και ανατίναξε το εκείνο εκεί και πήγε κάπου ...

4. Περιορισμένη σε ένα μόνο παράδειγμα σ' όλο το corpus της έρευνας είναι η παρουσία του διασαφητικού «και» που θα μπορούσε να αντικατασταθεί από το «δηλαδή», π.χ.

...ένα κοριτσάκι που το λέγαν Κοκκίνοσκουφίτσα κι είχε κόκκινα ρούχα κόκκινα σκουράκι, κόκκινα ρούχα και η μαμά της της είπε:

5. Από τις περιπτώσεις ιδιορρυθμής σύνδεσης, που αναφέρθηκαν παραπάνω, στο corpus της έρευνάς μας απαντούν μόνο οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η δεύτερη πρόταση του ζεύγους

της παράταξης κανονικά θα έπρεπε να είναι:

5.α. ειδική (εισαγόμενη με το «πως», «που», «ότι», «να»). Παραδείγματα:

... γιατί είδαν την Ερατώ **και** ήταν εκεί **και** τον βάλαν κάτω **και** τον παλέψανε οι ταιγγάνοι.

Βλέπει τα **εφτά** γουρουνάκια **κι** αυτά έκαναν ένα **ιατί**.

5.β. τελική: συχνά οι προτάσεις αυτές ακολουθούν μετά από ρήμα που δηλώνει κίνηση, γεγονός που επιβεβαιώνει το χαρακτηρισμό των προτάσεων αυτών ως «ουονεί» τελικών. Παραδείγματα:

Μετά ε... **πήγε** ο Άγιος Βασίλης στο σπίτι του **και** έκανε άλλα αυτοκινητάκια.

πήγανε σε όλους εκείνους τους ανθρώπους **και** τους ζήτησαν από κάτι.

Κάθισαν **και** σκέφτηκαν, σκέφτονται, σκέφτονται.

πήγε **και** στους φίλους του **και** λέει:

πήγε κοντά του **και** του είπε:

Την άλλη μέρα **πήγε** στους φίλους του **και** είπε:

Ο κυνηγός παίρνει το **μαχαίρι** **και** κόβει την κοιλιά του **κακού** του **λύκου**, **βγαίνει** η **Κοκκινοσκουφίτσα**...

5.γ. αναφορική, μια πρόταση που θα έπρεπε να εισάγεται με το «που, ο οποίος, η οποία κλπ». Παραδείγματα:

Μια φορά **κι** έναν καιρό ήτανε μια αλεπού **κι** ένας πελαργός **και** μένανε στην ίδια φωλιά, ο ένας πάνω ο άλλος κάτω.

Μια φορά **κι** έναν καιρό ήταν μια βασίλισσα **κι** ένας βασιλιάς **κι** είχε μια κορούλα **και** ήταν πολύ άσπρη **και** την ονόμασαν Χιονάτη.

... ήτανε ένα κοριτσάκι που το λέγαν Κοκκινοσκουφίτσα **κι** είχε μια μαμά πολύ καλή **και** μια γιαγιά πολύ καλή.

... ήταν ένας μυλωνάς που είχε έναν γάιδαρο **και** αυτός του κουβαλούσε ε... αλεύρι **και** σιτάρι.

Μια φορά **κι** έναν καιρό υπήρχε δύο παιδιά **και** αυτά στόλισαν το δέντρο μαζί με τη μαμά τους **και** πήγαν μετά για ύπνο **και** η Ελενίτσα είπε:

Και μετά ήρθε ένας...ένας -πως τον λένε ρε- ένας ξυλοκόπος **κι** είχε αυτό το στρογγυλό **και** ναί ήρθε **και** τον χτύπησε.

II. Το μόριο «και»

1. Πρώτη και βασική λειτουργία του «και / κι» ως μορίου είναι η κατά παράταξη σύμπληξη όρων ή προτάσεων (Mirambel 1978, 264), μια λειτουργία που ο Τζάρτζανος (1989, Β') αναφέρει ως λειτουργία και του συνδέσμου (1989, Β', 15) και του μορίου «και» (1989, Β', 160). Στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων της έρευνάς μας η χρήση αυτή απαντά κατά κόρον. Ελάχιστα ενδεικτικά παραδείγματα:

Ανοιξε **και** περίμενε **κι** αυτός **και** μεις τα πράματα **και** τα θάματα που υπήρχαν εκεί μέσα
Αυτός όμως χαμογελαστός **και** καλός έφυγε για το δρόμο του **και** υποσχέθηκε να ξαναρθεί.

Βγήκε η Κοκκινοσκουφίτσα **κι** η γιαγιά **κι** έφαγαν με τον κυνηγό...

Γιατί έχεις τόσο μεγάλο στόμα **και** μεγάλα δόντια;

Ζούσε μια φορά **κι** έναν καιρό ένα μικρό κοριτσάκι...

2. Μια άλλη από τις λειτουργίες του μορίου «και / κι» είναι η λειτουργία του ως μορίου εστίασης, κυρίως με την διπλή αλληπάλληλη χρησιμοποίησή του. Λειτουργώντας έτσι ο «και» δίνει έμφαση στη λέξη ή τη φράση που ακολουθεί αμέσως μετά από το δεύτερο «και». Στον προφορικό λόγο των νηπίων ο δεύτερος αυτός «και» τονίζεται εμφατικότερα. Η «επιδοτικός / εμφρατικός» «και» απαντά στις αφηγήσεις που είχαμε υπόψη μας πριν από ουσιαστικά **κι** αντωνυμίες **και**, σπανιότερα, πριν από ρήματα **και** επιρρημάτα (πρβ. **και** Mackridge: 1987, 343-344, **και** Τζάρτζανος 1989, Β', 158). Παραδείγματα:

2.α. με ουσιαστικά:

Απ... έφαγε **και** την Κοκκινοσκουφίτσα ο λύκος.

Έβγαλε την Κόκκινη Σκουφίτσα, έβγαλε **και** τη γιαγιά.

Είδε **και** τη σκηνή του, πήγε κοντά του **και** του είπε:

–Εντάξει, συμφώνησε **κι** ο Μακρουνούρης.

...είδαν από κάτω **και** τα παπούτσια, **άνοιξαν** αυτοί...

πήγε **και** στους φίλους του **και** λέει:

Σε λίγο **να** **κι** ο λύκος.

Σε λίγο πέφτει **κι** η γιαγιά **και** λέει:

2.β. με αντωνυμίες:

επειδή γέρασα κι εγώ

επειδή κι εμένα μ' έδιωξε τ' αφεντικό μου;

Και μας μας έδιωξαν τ' αφεντικά μας και
κάνουμε παρέα.

Αύριο να 'ρθεις και συ να φας.

Έκλαιγε κι αυτός και του λένε:

βρήκαν μία γάτα ε... που έκλαιγε κι αυτή.
είχε και κάτι ξύλα...

... και σε κάποιον φίλο του Αντώνη...

Και τι να δει;

... έβαλε (ο λύκος) τα δικά της (της για-
γιάς) τα ρούχα και έβαλε και το δικό της το
καπέλο...

Ξαναφυσάει ώσπου γκρεμίζεται και 'κεί-
νο το σπίτι.

Μετά περνάει κι εκείνη η μέρα.

-Να 'ρθω και γω;

2.γ. με ρήματα:

αλλά φυσούσε ο λύκος και φυσούσε και
φυσούσε κι έλεγαν:

Έτσι κι έγινε το σπίτικι του.

Και φυσούσε, και φυσούσε, και φυσού-
σε... ώσπου γκρεμίστηκε το σπίτι

2.δ. με επιρρήματα:

-Ε, θα πάω και κει.

Και... ε, μετά... μετά... μετά... πήγε να
φουξήσει κι εκεί ο κακός ο λύκος

-Μα και βέβαια!

3. Κλείνοντας την παρουσίαση και το σχολια-
σμό των δεδομένων της έρευνας θα θέλαμε να
αναφερθούμε σε ένα στοιχείο της ιδιαίτερα
εντυπωσιακό, το οποίο πρέπει ίσως να μελε-
τηθεί ευρύτερα και με μεγαλύτερο δείγμα
αφηγηματικού λόγου των νηπίων. Αναφέρα-
με παραπάνω (Γ. Π. Β. 5.) την παρατήρηση
του Τζάρτζιανου για τον «μεταβατικό» «και»
(Τζάρτζιανος 1989, Β', 160). Στο corpus της
δικής μας έρευνας η περίπτωση αυτή κατα-
λαμβάνει ευρύτερες διαστάσεις ξεπερνώντας
τη σύνδεση προτάσεων που υποδηλώνουν
απλή χρονική ακολουθία πράξεων και εμφα-
νίζεται ως εξής:

3.α. Αρχικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τον
καθαρά «μεταβατικό» «και». Στις περιπτώ-
σεις αυτές δε συνδέει όρους της ίδιας πρότα-
σης ή προτάσεις, αλλά συνδέει περιόδους

μεταξύ τους. Με τον τρόπο αυτό το όλο κεί-
μενο δείχνει να αποκτά μια συνοχή και μια
χρονική ενότητα, καθώς η μια περίοδος φαί-
νεται να συνδέεται με την επόμενη και αυτή
με την επόμενη της ως στοιχεία της ίδιας
θεματικής ενότητας, του κειμένου της αφή-
γησης ή του παραμυθιού. Η χρονική αυτή
ενότητα ενισχύεται και από την παρουσία
κάποιου χρονικού επιρρηματός (κυρίως του
«μετά», και λιγότερο του «ύστερα» ή του
«πάλι») σε αρκετές φράσεις. Οι περιπτώσεις
του «μεταβατικού» αυτού «και» που επιση-
μάναμε στην έρευνά μας είναι 130 (ποσοστό
29.28%). Ενδεικτικά παραδείγματα:

-Αχ!, κάποιος κοιμάται εκεί μέσα. Ας
πάω να δω. Και κοιμόταν ένας λύκος.

Και αυτοί: -Καλά, είπαν, καλά.

Και γέρασε αυτός ο γάιδαρος και τον
έδιωξε ο μυλωνάς, το αφεντικό του, και ε...
πήγε μέσα στο δάσος κι εκεί βρήκε ένα
σκυλάκι που έκλαιγε.

Και ζήσαν αυτοί καλά και μεις καλύτερα.

Και λέει μετά ο θεός από πάνω -τό 'ξερε
αυτό ο θεός- και λέει... και λέει τους άγγε-
λους:

Και λέει πάλι στον καθρέφτη:

Και λέει ύστερα:

-Και μετά δε μπορούσε και έφυγε ο
κακός ο λύκος και ζήσαν αυτά καλύτερα και
μεις καλύτερα.

Και μετά έφυγε η μαμά τους και μετά
ήρθε ο λύκος και χτύπησε την πόρτα.

Και μετά η μαμά της πέθανε, γιατί ήταν
άρρωστη, και μετά μεγάλωσε η Χιονάτη κι ο
μπομπάς της παντρεύτηκε μια άλλη, την Γκρι-
μίδα, εκείνη όμως τη μισούσε τη Χιονάτη.

Και μετά λέει στον καθρέφτη:

Και μετά πήραν πέτρες και μια βελόνα
και κλωστή και μετά βάλανε ε... κόψανε την
κοιλιά του λύκου, βάλαν, ε... βγάλαν τα
κατσικάκια και βάλαν τις πέτρες και μετά
την έραφαν.

Και πήγε από άλλο δρόμο ο κακός ο
λύκος και πήγε πρώτος και τη γιαγιά της
Κοκκινοσουφίτσας την έφαγε...

Και σταμάτησε ένα φορηγό και μετά τον
πήρε και τον πήγε στο νοσοκομείο και το
ήξερε και πήγε η κοπέλα του, όχι η Ερατώ, η
άλλη, και είπε:

Και σταμάτησε... όμως ύστερα της μίλη-
σε ένας λύκος κι αυτή είπε τρομαγμένη:

Και ύστερα πήγε να την πάρει πίσω.

Και... ε, μετά... μετά... μετά... μετά...

πήγε να φουξήσει κι εκεί ο κακός ο λύκος

–**Κι ύστερα** θα μπω στην κοιλιά σου.

Κι ύστερα λέει ο Μακρυνούρης ε...

–**Γιαγιά** άνοιξέ μου. **Κι** είπε ο κακός ο λύκος:

3.β. Το δεύτερο στοιχείο που ενισχύει την άποψη για πολύ ευρεία χρήση του «και» από τα νήπια της έρευνάς μας στο αφηγηματικό τους λόγο είναι ότι ολόκληρες περιόδους –χωρίς καμιά φορά και μεγάλη θεματική συνάφεια– ενώνονται με αλληπάλληλα «και» σε σημείο ώστε –σε ακραίες περιπτώσεις– μια αφήγηση να αποτελείται από μια μόνο περίοδο με μια διαδικασία «πολυσυνδεδετική». Έχουν καταγραφεί πενήντα τέτοιες περιπτώσεις (ποσοστό 11.26%), όπου χρησιμοποιούνται πάνω από τρία «και» για τη σύνδεση προτάσεων στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων που καταγράψαμε. Παραδείγματα του «πολυσυνδεδετικού» αυτού «και» από το corpus:

Και άνοιξε αυτή **και** είδε μέσα μια κοπέλα, την τσιγγάνα, **και** πάει να το πει τώρα στην άλλη **και** εκεί... τώρα... θα το πει αυτή **και** το είπε **και** πήγε **και** σε κάποιον φίλο του Αντώνη κάποια κοπέλα που ήταν μαζί με τη μαμά της, είχε **και** μαμά η κόρη, **και** ήταν μια άλλη μαμά **και** πήγε μαζί με κάποιον... **και** λέει:

Και δεν την άκουσε η μαμά της **και** πήγε απ' το δάσος **και** την είδε ο κακός ο λύκος, μάζεψε λουλουδάκια **και** πριν να πάει η Κοκκίνοσκουφίτσα ο λύκος πήγε γριγορη, χτύπησε την πόρτα, άνοιξε η γιαγιά **και** είδε τον λύκο, την έφαγε **και** πήγε η Κοκκίνοσκουφίτσα, λέει:

Και κάνει μπρος **και** δεν έκανε **και** ανατίναξε το εκείνο εκεί **και** πήγε κάπου με το αλόγο χωρίς την όμορφη **και** μετά πήγε σε ένα τέρας **και** πήγανε κοντά στους λύκους εκεί **και** τους βλέπει ο λύκος **και** τον αρπάζουν **και** τον έσκισαν **και** μετά πήγαινε στο κάστρο **και** τον είδε **και** τον βάλαν φυλακή (–Ποιον;), να, εκείνον τον παπού **και** μετά πάει η κόρη, βλέπει το αλόγο **και** μπαίνει μέσα.

Και μετά... είπαν όλοι... κολύμπησαν στο μαγιώ... **και** μετά κρύφτηκαν εκείνοι που έβλεπαν τη θάλασσα ... έβλεπαν **και** μετά έφυγαν **και** μετά ακούστηκε ένας θόρυβος που νόμιζε ότι ήταν ένα κομμάτι κρέας που βουλιάζει ο Πόντιος **και** πήγε να το φάει, μα

αυτό ήταν ένα, μια χελώνα... **και** τελείωσε.

Και μετά ήρθε ένας... ένας –πώς τον λένε ρε– ένας ξυλοκόπος **κι** είχε αυτό το στρογγυλό **και** ναϊ ήθε **και** τον χτύπησε ... **και** μετά φάγαν το πρωινό μαζί με τη γιαγιά **κι** εκείνος που σκότωσε τον κακό το λύκο, **κι** εκείνος που σκότωσε τον κακό το λύκο τον καλέσαν για τραπέζι **και** μετά ζήσαν αυτοί καλά **και** μεις καλύτερα.

Και μετά νευρίασε **και** μετά πήρε ένα κομάκι (;) –τι είναι εκείνο δεν ξέρω–, **και** μετά της τό 'βαλε, πήγε εκεί, της τό 'βαλε **και** μετά έπεσε κάτω, **μετά** οι νάνοι ήρθανε, τη βρήκανε οι νάνοι **και** μετά την κάναν καλά **και** μετά πήραν μήλα δηλητηριασμένα **και** έφαγε ένα να το δοκιμάσει **κι** έπεσε κάτω.

Και ξανά χτύπησε, πήγε, ντύθηκε, έβαλε παπούτσια **και** πήγε **κι** είπε **κι** είδαν από κάτω **και** τα παπούτσια, άνοιξαν αυτοί **κι** εκείνη την ώρα ερχόνταν ο μπαμπάς, πήραν ξύλο **και** τον βάρεσαν, τον σκότωσαν **και** ζήσαν αυτοί καλά **και** μεις καλύτερα.

Ο κυνηγός παίρνει το μαχαίρι **και** κόβει την κοιλιά του κακού του λύκου, βγαίνει η Κοκκίνοσκουφίτσα **κι** η γιαγιά **και** μετά η Κοκκίνοσκουφίτσα μάζεψε πέτρες, να βάλουνε μέσα πέτρες στην κοιλιά του κακού του λύκου **και** ράψανε την κοιλιά του **και** τον φέραν κοντά στο ποτάμι **και** μετά, όταν ήθελε να πει νερό, πήγε να πει νερό **κι** έπεσε μέσα στο ποτάμι **και** φάγαν όλοι μαζί **και** ζήσαν αυτοί καλά **και** μεις καλύτερα.

3.γ. Η παραπάνω παρατήρηση για την «πολυσυνδεδετικότητα» του «και» επιβεβαιώνεται, τέλος, και από το γεγονός ότι η ανάγκη σύνδεσης των διαφόρων προτάσεων μεταξύ τους είναι για το νήπιο τόσο μεγάλη, προκειμένου να διασφαλίσει έτσι την ενότητα και τη συνοχή του κειμένου του, ώστε συνδέει μεταξύ τους προτάσεις τελείως άσχετες από νοηματική ή λογική άποψη. Στο corpus που είχαμε υπόψη μας παρατηρήθηκαν 43 τέτοιες «άσχετες» συνδέσεις (ποσοστό 9.68% του συνόλου των αποδελτιωμένων εκφράσεων). Αναφέρουμε κάποια ενδεικτικά παραδείγματα:

... **γιατί** είδαν την Ερωτώ **και** ήταν εκεί **και** τον βάλαν κάτω **και** τον παλέψανε οι τσιγγάνοι.

...είναι η εγγονή της **και** πήγε προς τα πάνω **κι** ήταν η εγγονή της.

...**και** άναψαν τη φωτιά, μετά έκαψε,

κάφτηκε, έκαψαν την ουρά και ζήσαν αυτοί
καλά και 'μείς καλύτερα.

**Και έρχονταν και κάθισε κάπου και λέει
και τουρτουρίζε και πήγε πάνω στον παγω-
μένο πάγο ... κι η πάπια με το σάλι της, τα
παλοπέδιλά της και είπε:**

**-Και μετά δε μπορούσε και έφυγε ο
κακός ο λύκος και ζήσαν αυτά καλύτερα και
μεις καλύτερα.**

**Και σταμάτησε ένα φορηγό και μετά τον
πήρε και τον πήγε στο νοσοκομείο και το
ήξερε και πήγε η κοπέλα του, όχι η Ερατώ, η
άλλη, και είπε:**

**...που είναι μετά εκείνοι οι άνθρωποι...
και τους βλέπω.**

**...τον καλέσαν για τραπέζι και μετά
ζήσαν αυτοί καλά και μεις καλύτερα.**

Ε. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε τις ακόλουθες σκέψεις όσο αφορά τη χρήση του «και» στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων, τουλάχιστον αυτών που είχαμε υπόψη μας.

1. Από πολύ μικρή κιόλας ηλικία τα νήπια έχουν εμπεδώσει τις διάφορες χρήσεις του «και», τις οποίες και χρησιμοποιούν με αρκετή επιτυχία. Αυτό διαπιστώνεται από τις πολλές διαφορετικές σημασίες με τις οποίες το «και» χρησιμοποιείται από τα νήπια στον αφηγηματικό τους λόγο. Οι χρήσεις αυτές δεν είναι βέβαια αριθμητικά όσες κατέγραψε ο Τζάρτζανος αποδελτιώνοντας ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής: αυτό ίσως οφείλεται στο περιορισμένο εύρος του corpus ή των περιπτώσεων που απαιτήθηκε να χρησιμοποιηθούν, ίσως όμως και να οφείλεται στον εξεζητημένο ή ποιητικό χαρακτήρα μερικών απ' αυτές (πρβ. π.χ. Τζάρτζανος 1989, Β', 19-27).
2. Ο σύνδεσμος «και» αντιμετωπίζεται από τα νήπια ως βασικό συστατικό στοιχείο του λόγου τους: αποτελεί το σπουδαιότερο συνδετικό / συνειρμικό στοιχείο, το οποίο το χρησιμοποιούν καμιά φορά και υπερβολικά πολύ, προκειμένου να δώσουν την εντύπωση ότι το κείμενό τους, η αφήγησή

τους έχει συνοχή και συνέχεια. Η υπερβολή αυτή φτάνει μέχρι και το σημείο της κατάχρησης καθώς το «και» χρησιμοποιείται ακόμα κι εκεί που δε χρειάζεται ή ακόμα και για να ενώσει στοιχεία άσχετα μεταξύ τους.

Κλείνοντας θα θέλαμε να διατυπώσουμε μια επιφύλαξη. Επειδή το υλικό της έρευνας σε μεγάλο ποσοστό καλύπτεται από παραμύθια, τα οποία τα νήπια άκουσαν από κάποιους ενήλικες (τους γονείς, τους παπούδες και τις γιαγιάδες τους ή τις/τους νηπιαγωγούς τους) ενδέχεται οι χρήσεις αυτές να μην είναι απολύτως εμπεδωμένες σ' αυτά, αλλά να πρόκειται για «αποστήθιση» κατά κάποιον τρόπο και αναπαραγωγή του παραμυθιού με την ακριβή φρασεολογία που το άκουσαν. Για το λόγο αυτό θα άξιζε –νομίζουμε– τον κόπο μια συγκριτική έρευνα που θα μελετούσε τη χρήση του «και» από τα ίδια νήπια σε περιπτώσεις που αφηγούνται ένα παραμύθι και σε άλλες περιπτώσεις που αφηγούνται προσωπικές τους εμπειρίες. Θα επανέλθουμε στο θέμα αυτό.

ΣΤ. Βιβλιογραφία

- Ανδριώτης Ν., Ιστορία της ελληνικής γλώσσας, Θεσσαλονίκη, 1995, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
- Elliot A, Child Language, London, 1983, London University Press.
- Holton, Mackridge, Φιλιππάκη-Warburton, Γραμματική της ελληνικής γλώσσας, Αθήνα, 1999, Πατάκης
- Κατή Δ., Κονδύλη Μ. και Νικηφορίδου Κ. (επιμ.), Γλώσσα και νόηση: επιστημονικές και φιλοσοφικές προσεγγίσεις, Αθήνα – Αλεξάνδρεια, 1999
- Κυριακίδου Μ., Η γραμματική πολυσημία του «και», Θεσσαλονίκη, 1992 (μεταπτυχιακή εργασία)
- Mackridge P., Η νεοελληνική γλώσσα, Αθήνα, 1987, Πατάκης
- Mirambel Α., Η νέα ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση, Θεσ-νίκη, 1978, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Μήτσος Ν. Η διδακτική του γλωσσικού μαθήματος: Από τη γλωσσική θεωρία στη διδακτική πράξη, Αθήνα, 1996, Gutenberg.
- Τζάρτζανος Α., Νεοελληνική Σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής), τ. Α', Β', αν. 1989, Αφοί Κυριακίδη
- Τριανταφυλλίδης Μ, Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής), α' έκδοση 1941, ανατ. Θεσ-νίκη 1978, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Χατζησαββίδης Σ., Τα ελληνικά των νηπίων: Γλωσσικές παρατηρήσεις στον αφηγηματικό λόγο των νηπίων, (2000, υπό δημ.). □